

ДРАМАТУРГІЯ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Антоніна АНІСТРАТЕНКО

Буковинський державний медичний університет,
м. Чернівці (Україна)

oirak@bsmu.edu.ua; antoniimoisei@bsmu.edu.ua

VASYL KOZHELYANKO'S DRAMATURGY AS A PHENOMENON OF MODERN UKRAINIAN LITERATURE

Antonina ANISTRATENKO

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine),

ORCID ID 0000-0003-1984-4441; Researcher ID: S-7158-2016

Anistratenko Antonina. Vasyl Kozhelyanko's Dramaturgy as a phenomenon of modern Ukrainian literature. The purpose of the article is to consider the originality and analyze the plays of V. Kozhelyanko in the context of modern dramaturgy and special subgenre, what is called "plays for reading". The novelty of the study is that the dramaturgical heritage of V. Kozhelyanko (in co-authorship with V. Serdyuk) became the object of a comparative study for the first time and has not yet been systematically introduced into the modern literary process in Ukraine. Research methods used in the article are subject to the comparative principle of presentation of the material, combine descriptive and functional-pragmatic methods of analysis. Conclusions. Architectural and genre-stylistic findings of V. Kozhelyanko in the dramatic genre of writing not only laid the foundation of his creative block, in particular the novel in the genre of alternative history and adventure postmodern and newmodern novels, but also formed a workshop of the latest creative tools used by other modern authors (for example, Neda Neshdana). The plays of V. Kozhelyanko are considered in the key of genre and style analysis. Having analyzed some aspects of dramatic texts (the image of the national hero, historical and political figures in the writer's parodic prose, historical and detective novels and the realization of the chronotope in them as a distinguishing genre marker, emphasis on the mental mistakes of the Ukrainian nation as the leitmotif of the creative intention of V. Kozhelyanko) from the point of view of structural, descriptive, receptive and comparative approaches of literary science, we have good reason to talk about the work of V. Kozhelyanko as an example of high-quality modern neomodernist work of the European level.

Keywords: V. Kozhelyanko, modern Ukrainian drama, "Lisykava", "Plasticine metal", "Soldier's happiness", "Guillotine", plays for reading.

Вступ. Особистість Василя Дмитровича Кожелянка (1 січня 1957 – 22 серпня 2008), який народився і прожив понад півстоліття в с. Кам'яна Сторожинецького району Чернівецької області, весь його творчий шлях є невід'ємною частиною українського літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ століття. Відомий поет, прозаїк, літературний критик, драматург, журналіст дебютував поетичною збіркою "Терновий світ" у 1994 р. Але найбільшу популярність письменнику приніс роман "Дефіляда в Москві", написаний у жанрі альтернативної історії. Після тріумфального успіху з-під пера майстра слова виходять романи "Конотоп", "Котигорошко", "ЛжеNostradamus", "Людинець пана Бога", "Тероріум", "Срібний павук", "Третє поле" і вже посмертно – романи "Ефіопська Січ", "Діти застою", поетична збірка "Колір серпня".

Окрім зазначених прозових творів, В. Кожелянко видав поетичні збірки „Білий і рудий”, „Семибарвний кін””, „Як учив Кожелянко-цзи”, книги новел „Логіка речей” та „Чужий”, у співавторстві з В. Сердюком написав п'єсу в 5-ти діях „Пластиліновий метал”, чимало статей надрукував на шпальтах буковинських газет „Час” і „Молодий буковинець”, „Буковинського журналу”, в періодичних виданнях „Post-Поступ”, „Критика”, „Україна”, „Сучасність”, „Кур'єр Кривбасу”,

„Світовид”. Загалом його творчий доробок чималий і до кінця не впорядкований.

Основна частина. П'ять п'єс Василя Кожелянка, написаних у співавторстві з Володимиром Сердюком, складають найбільш таємничу та недосліджену частину творчості письменника. Власне, письменницький дебют, що відбувся у "Буковинському журналі", 1996 року в числі 3-4, сповнений дивних збігів і речей, які непросто надаються до пояснення. П'єса в 5-ти діях "Пластиліновий метал", що є для обох співавторів літературним дебютом виходить у рубриці "Проза". Хоча у більшості драматичних творів В. Кожелянко є головним (першим) співавтором, у студіях про сучасну українську драму, переважно, говориться про Володимира Сердюка. Як-от у монографії Є. Васильєва читаємо: "Яскравими зразками сучасного жанру драми абсурду є п'єси Володимира Сердюка. Серед них – "Сестра милосердна", «Розібрати «М***» на зачастини», а також твори, написані у співавторстві з Василем Кожелянком («Лізікава»)[...]"¹. На думку Є. Васильєва "Жанр драми абсурду, що є результатом конверсії однойменного напряму повоєнного театрального авангарду"². Тож драмою для читання складно назвати "Лізікаву" або "Пластиліновий метал". Так, очевидною стає номенклатурна проблема з ідентифікацією п'єс В. Кожелянка і В. Сердюка, що для

¹ Vasylyev Ye. M. Suchasna dramaturhiya : zhanrovi transformatsiyi, modyfikatsiyi, novatsiyi : monohrafiya [Modern drama: genre transformations, modifications, innovations: monograph], Luts'k : PVD "Tverdunya", 2017, P. 252 [in Ukrainian].

² Ibidem.

дев'яностих років були явищем, яке перебувало поза мейнстрімом української драматургії, а для літератури Буковини – і поготів – поставали вишуканим інтелектуальним читвом без конкретного історико-літературного місця й призначення в літпроцесі.

Треба зауважити – п'єси В. Кожелянка мають елементи драми абсурду в архітектоніці та у стильовому оформленні та мовостилі, однак, головна жанрово-стильова риса Кожелянкових п'єс – це сценічність й інтелектуалізм. Твори В. Кожелянка розраховані на підготовленого реципієнта, незалежно від роду і жанру. «Зі всіх порад у комерційному плані, які я йому давав, Василь жодною не скористався. Це свідчить про те, що він жив своїм розумом. Василь Кожелянко писав для начитаних людей, які мають досвід якщо не життєвий, то літературний. Його треба читати після тридцяти», — розмірковує А. Кокотюха [...]»³. Ясна річ, висловлення «колега по цеху» не гарантують жанрового і стильового вирішення драматичних творів і апелюють здебільшого до художнього контексту письменника, однак, нові підтвердження не забаряться й майорітимуть у самих текстах і ремарках: «Наперед автори хочуть зазначити, що ні в цій, ні в подальших діях п'єси абсурдом і не пахне, скрізь – суворий соціалістичний (а подекуди і націоналістичний) реалізм...»⁴, – звертаються до читачів В. Кожелянко і В. Сердюк на початку «Гільйотини».

Хронотоп усіх п'яти п'єс сходиться у точці перетину 90-х років ХХ століття, коли, за висловом Кожелянка-журналіста «починалась Україна», тож «персонажі» походять із початків «дикого капіталізму» і розвалу ССРСР, скресання криги в океані свідомості українців. Тож абсурдом просякнуте все у делегованій реальності, про яку йдеться, а відтак, важко заперечити або довести риси абсурдистської драми у п'єсах двох «Ве» – Кожелянка і Сердюка, – яким не доводилося штучно проектувати простір куражу, нашаровувати невідповідності, додавати в мовне оформлення стильових маркерів тощо. Анекдотичні до сумних сліз герої рутинної пізньорадянської і ранньоукраїнської дійсності говорять українсько-російським суржилом, знаються на тюремній дійсності та естетиці, читають не Гашека, а Швейка, і походять не із села, а просто мешкають за дванадцять кілометрів від міста і щодня дістаються на роботу приміським автобусом. Петро (майстер гільйотинних справ) розповідає Сільві (дівчині з черги на розстріл, яка чітко заплатила за кулю і має квитанцію): «А думаєш я тут, в цій Європі, можу? Свій бізнес я почав зі збору металобрухту, тепер гендлюю антикваріатом. Сьогодні сторгував ніж від гільйотини, яким відтяли голову Марії-Антуанеті. Навкруги бидло, на всі гудики застібнута. Ніхто в борг не дає, все кругом через адвокатів. Я так правильно жив лише коли був головою ради піонерського загону»⁵. Читаючи текст п'єси, дізнаємося, що звичайний ніж від саморобної гільйотини був попередньо розрекламований за допомогою сучасних піар-

технологій: журналістами з різних мас-медіа було штучно створено ажіотаж і демонстраційну бійку серед підставних прихильників смертної кари та її противників, а насамкінець «закинута інформаційну вудку» про те, що гільйотина КГБ, якою наразі користуються в Україні, було стято голову Марії-Антуанетті.

Очевидно, що в сенсі жанрового маркування, дослідники сучасної трансформації / модифікації генологічної картини драматичних творів, мають підстави і нагоду залучити п'єси «обох Ве» до різновиду драми абсурду. І, власне, тут важко заперечити, хоча вони мають значно більшу сценічність, ніж типові драми абсурду в Західноєвропейському письменстві, скажімо, французьких драматургів А. Адамова, С. Беккета, Б. Віана, Ж. Жене, Е. Йонеско, Р. Пенже, Ж. Тардье, англійців Г. Пітера і Н. Ф. Сімсона, американських митців Дж. Гелбера, А. Копіта й Е. Олбі, іспанців Ф. Аррабаля і М. де Педроло, італійських письменників Д. Буццаті та Е. д'Ерріко, представників Німеччини Г. Грасса і В. Хільдесхаймера, швейцарця М. Фріша, польських драматургів С. Мрожека і Т. Ружевица та чеха В. Гавела.

Яскравою рисою п'єс В. Кожелянка і В. Сердюка є те, що вони постають перед читачем як продукт жанрової конверсії. Відтак, маємо й публікацію «Пластилінового металу» в розділі «Проза» в «Буковинському журналі» і також авторське визначення у підзаголовку єдиної одноосібної драми В. Кожелянка «Мильна булька і реактивне шило» – *драматичний етюд, або ж просто проза*⁶. «Сутність жанрової конверсії у сучасній драматургії, – пише Є. Васильєв у статті «Жанрова конверсія у сучасній європейській драматургії», – полягає у тому, що драматичним жанром стає не просто позадраматичний або ж позалітературний жанр. На жанрові категорії перетворюються концепти, що взагалі не пов'язані зі сферою генології. Вони запозичуються зі сфери літературних напрямів та течій. Так, у жанровій системі сучасної драматургії помітне місце посідає драма абсурду, конверсована із однойменної течії»⁷. Є. Васильєв пропонує ідентифікувати конверсовану драму абсурду за особливостями хронотопу. Зокрема, хронотоп у творах конверсованого жанру, на думку дослідника сучасної драми, є здебільшого умовним, абстрактним, невизначеним, позбавленим конкретно-історичних прикмет. Часопростором «Лізікави» В. Сердюка і В. Кожелянка є «дитяча кімната, повна іграшок для дітей різного віку», а часопростором «Різниця» А. Вишневого – майстерня художника. Абсолютно невизначеним є хронотоп драми Л. Паріс «Я, Сіріус, Кентавр». Подібні часопросторові риси нагадують класичну абсурдистську драму, наприклад «Чекаючи на Году» С. Беккета. Її місце дії, точніше «бездії», не тільки не визначено, його взагалі, за словами одного з персонажів, важко описати.

³ Zhuk O. Yak skazav by Kozhelyanko–tzy: “Robit’ khlopsi, yak znayete” [As Kozhelyanko-tzi would say: “Do, boys, as you know”], *Ukrayina moloda* [The Young Ukraine], N 186, 2008, URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1260/164/44625> [in Ukrainian].

⁴ Kozhelyanko V., Serdyuk V. Hil'yotyina. Komediya u 5-ty diyakh [Guillotina. Comedy in 5 acts], URL: <http://litforum.com.ua/index.php?r=11&a=2254> [in Ukrainian].

⁵ Ibidem.

⁶ Kozhelyanko V. “Myl'na bul'ka i reaktivne shylo. Dramatychnyy etyud, abo zh prosto proza” [A bar of soap and a reactive awl. A dramatic sketch, or just prose], *Resent posts*, URL: <https://tvir.biographyia.com/milna-bulka-i-reaktivne-shilo-vasil-kozhelyanko> [in Ukrainian].

⁷ Vasyl'yev Ye. “Zhanrova konversiya u suchasniy yevropeys'kiy dramaturhiyi” [Genre conversion in modern European drama], *Zbirnyk naukovykh prats' (filolohichni nauky)* [Collection of scientific works (philological sciences)], N 13, 2019, P. 9-10 [in Ukrainian].

“Лізкава” – найбільш авангардистський з-поміж драматичних творів В. Кожелянка і В. Сердюка. П’єса маркована як драма жахів. У першій яві починаються дорослі жажіття, де герої проживають перипетії світу дорослих, проте дитинство персонажів не було належно пережитим і доганим до кінця, тож у дорослому віці вони надміру вирости діти, які хочуть гратися, а натомість мають виховувати власну дитину, яку ненавидять кожен по-своєму. Дитина, своєю чергою, ненавидить батьків за байдужість і украдене дитяче щастя. З погляду Чоловіка у розщепленні його картини світу винна Вона: “Це ти винна! Це ти принесла додому це верескливе створіння, якраз тоді, коли в мене були зовсім інші плани. Я ще нічого не досяг у житті, а оте шмаркате перекреслило весь мій життєвий шлях. Воно стало головним, а я – лише мовчазним додатком до Нього. А мені залишилось право добувати і приносити здобич. Здобич – тобі і Йому. Ти вже десять років плетеш оцю панчошу. Та ти що її розпускаєш за ніч?..”⁸. Психологічна криза маскулінного персонажа розгортається протягом наступних яв і зовнішньо проявлена в тому, як із смокінгу та капелюха Чоловік поступово роздягається до костюма Адама. Жінка також винуватить у своїх нещастях Його: “Я люблю суніці в сметані. Коли занурюєш ягоду в сметану, вона стає ледь червоною, такою рожевою, якби капнув у неї трохи крові... Можливо так виглядає рай. Любий, ти знову заховався за свою газету! Хіба ти мусиш читати її постійно? Скільки років ти вже її читаєш? Роки минають, Дитина росте. А газета одна й та сама!”⁹. У розв’язці п’єси ми бачимо мертвими Чоловіка і Жінку, адже життя для них постало занадто травматичним досвідом, що не відповідає уявним моделям із поп-культури. Натомість Дитина осягає весь простір і виконує всі свої бажання та співає програмову пісеньку: “Дитина легковажно катається між трупами і наспівує дитячу пісеньку: «... Хай завжди буде сонце, / Хай завжди буде небо, / Хай завжди буде мама, / Хай завжди буду Я!»”¹⁰. Едипальний конфлікт (або комплекс Електри) розкривається у п’єсі “Лізкава” до абсурду номінально, причому, рушієм сюжету виступає іманентний образ страху – Лізкава, яка штовхає героїв на жахливі вчинки проти себе й інших. Бачимо тут яскравий вияв ще однієї риси конверсованої драми абсурду – це взаємопроникнення амбівалентних рис, дуальних характеристик, спаяних в єдине ціле. “Взаємопроникнення високого, патетичного, трагічного і нищого, комічного, фарсового. У фіналі “Лізкави” В. Сердюка і В. Кожелянка змальована трагіфарсові сцена: навіжені батьки, які мріють остаточно розправитись зі своєю дитиною, яку вони упродовж драми морально й фізично калічать, вирішують випити на доріжку коньяку. Проте «за хвилину їх охоплюють передсмертні корчі» — дитина отруїла їх”¹¹, – виокремлює цю властивість у окрему групу смислових пластів Є. Васильєв.

Окремо від “Пластилінового металу” і “Лізкави” та “Гільотини” стоїть п’єса з підзаголовком “Історична

драма в 3-х діях”. Історичний контекст створено за рахунок атрибутів героїчного епосу, алюзій на добу Хрестових походів і Середньовічного лицарства. У першій дії бачимо двох лицарів, що дискутують про солдатське щастя і старший літами лицар переконув молодшого у марноті пошуків щастя у солдатчині. Молодший не погоджується, обоє ловлять рибу. Потім на гіпотетичну сцену виходять королі, чекісти, Суламїт, Лаврін, Освальд. Завершується п’єса казково-міфологічним фіналом: «Лаврін і Освальд збираються йти. Вбігає Суламїт, вона у червоному з білим мальтійським хрестом плащі... (Молодий лицар) Він намагається встати, але приростає до трону. Вростає в трон. Встає разом з тронем, робить кілька кроків, падає»¹². Класичний сюжет трансформації героя під впливом негативних особистісних рис здобуває іронічний сегмент значень. Образ молодого лицаря, який символізує долю нащадків, всогує і перепрофільовує жадібність, впертість, зневіру, інтелектуальну обмеженість попередніх поколінь і в розв’язці п’єси уособлює самопокарання за життєві помилки усіх персонажів.

Без сумніву, читання творів Василя Кожелянка є тим необхідним щепленням, яке виробляє імунітет проти суспільного та й особистого песимізму. І також – дієвий засіб для приведення своєї свідомості до тями, навіть тоді, коли навколо все робиться, аби в якомога більшої кількості українців «позривало дахи». І коли вже несила стане опиратися спокусі вкотре пролити сльози над тяжкою долею та піти слідом за “айстрами від Олесья”, варто розгорнути книгу Кожелянка.

Зворотній бік медалі у драматургії В. Кожелянка – це п’єса, поставлена за мотивами роману В. Кожелянка “Срібний павук”. Міський роман про Чернівці з детективним і альтернативноісторичним сюжетом з часу видання спокушав режисерів, сценаристів і театрознавців вдячним ґрунтом для постановки на сцені. І таки сталося. 17 травня 2014 року Чернівецький музично-драматичний театр ім. Ольги Кобилянської показав глядачам інший бік таємничого Серця Буковини. У виставі автори іронічно поєднали найдрібніші подробиці життя передвоєнних Чернівців 1939-го року і альтернативні історії, що служать лаштунками для пригодницької інтриги. Містифікація, іронія, побутові подробиці, романтичні і гумористичні діалоги – все це на історичному тлі німецькомовних Чернівців, де «запечений короп мовчить п’ятьма мовами» (за Р. Ауслендер). Вистава була декорована своєрідним гумором, соковитою буковинською говіркою та перипетіями любовного трикутника.

За сценарієм п’єси, багато часу чернівецькі детективи Кароль та Гельмут проводять у ресторанах, ганяють вузькими чернівецькими вуличками за бандитами і гондлярями або ж перебувають у душевних муках нерозділеного кохання. Хоча саме ця безнадійна закоханість у красуню Марію дарує їм і глядачам найцікавіші пригоди. Інсценізацією роману, на прохання режисерки Л. Скрипки, зайнялась відомий

⁸ L. Skrypka “Na stseni muzdramteatru pokazhut’ vestern po-chernivets’ky” [On the stage of the muzdramtheater they will show a western in the Chernivtsi style], *Chasyu*, 13 trav., 2014, URL: <https://chas.cv.ua/culture/17848-na-scen-muzdramteatru-pokazhut-vestern-po-chernvecki.html>.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Vasyl’ yev Ye. “Zhanrova konversiya u suchasniy yevropeys’kiy dramaturhiyi” ..., op. cit., P. 13.

¹² Serdyuk V., Kozhelyanko V. Soldat’s’ke schastya. Istorychna drama v 3-kh diyakh [Soldier’s happiness. Historical drama in 3 acts], Chernivtsi, 1997, URL: <http://litforum.com.ua/index.php?r=11&a=2253> [in Ukrainian].

драматург Неда Неждана.

На думку режисерки: “Твір Кожелянка для адаптації в театрі дуже складний. Щоб усе зійшлося, треба було серйозно попрацювати, щось десь змінити у сюжеті... Це була дуже кропітка робота”¹³.

Саме тому вистава архітектонічно відрізняється від роману “Срібний павук”. На сцену вийшли нові персонажі, яких не було у прозовому творі. Це зумовлено й тим, що режисерка Л. Скрипка хотіла дещо осучаснити події, описані Кожелянком та прив’язати історію до останніх подій в Україні (тож у розв’язці на сцену виходитиме небезвідомий фігурер нашого північного сусіда і до жаху правдоподібно пародіюватиме типову бесіду щодо “українського питання”).

Висновки. Архітектонічні та жанрово-стильові знахідки В. Кожелянка у драматичному роді письменства не тільки заклали фундамент його творчого блоку, зокрема роману в жанрі альтернативної історії та пригодницького постмодерного і неомодерного романів, а й склали майстерню новітніх творчих засобів, використовуваних іншими сучасними авторами.

Виявивши моделі письменницької розробки твору на прикладі інтерпретації сюжетів оповідань В. Кожелянка і відстеживши подальше розгортання їх до формату роману у “дефілядних” творах, ми прийшли до висновку, що більшість новел та оповідань В. Кожелянка розвинув до форми роману або композиційної частини великої епічної форми. На мистецьке оформлення та сюжетну основу впливала також поетична символіка автора.

Отже, драматична творчість В. Кожелянка розглянута в ключі жанрово-стильового аналізу. Проаналізувавши деякі аспекти драматичних текстів (образ національного героя, історичні, політичні постаті в пародійній прозі письменника, історичний і детективний романи та реалізація хронотопу в них як розрізнявальний жанровий маркер, акцентування на ментальних помилках української нації як лейтмотив творчої інтенції В. Кожелянка) з погляду структурного, описового, рецептивного та компаративного підходів

літературознавчої науки, маємо вагомі підстави говорити про творчість В. Кожелянка як про зразок якісної сучасної неомодерністської штуки європейського рівня.

Перспективою дослідження вважаю глибше вивчення поетичного доробку автора у зв’язку з поетичною традицією вісімдесятників і дев’яностиків, ширший аналіз драматургії В. Кожелянка, яка за оригінальністю та майстерністю виконання не поступається кращим зразкам сучасної драми, а отже, заслуговує на пильну увагу літературознавців. **Перспективи студій.** Літературознавчого дослідження чекає також публіцистика й есеїстика В. Кожелянка.

Anistratenko Antonina – доктор філологічних наук, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, старший науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Шевченка. Наукові інтереси: альтернативна історія, порівняльне літературознавство. Автор понад 140 наукових праць, навчально-методичних статей, у тому числі 5-ти монографій, 2-х навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, співавтор 1 національного (міжкафедрального) підручника з української мови як іноземної для студентів вищих навчальних закладів МОЗ України “Українська мова як іноземна” у двох книгах (Книга 2: “Основи професійного мовлення”).

Anistratenko Antonina – Dr. of Philology, Professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies in Bukovinian State Medical University. Scientific interests: alternative history, comparative literary studies. She is the author of more than 140 scientific works, educational and methodical articles, including 5 monographs, 2 educational- methodical manual recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, co-author of 1 national (inter-departmental) textbook for English-speaking students of higher education institutions of the Ministry of Health of Ukraine “Ukrainian as a Foreign Language” in two books (Book 2: “The Basics of Professional Speech”).

Received: 21.05.2023

Advance Access Published: June, 2023

© A. Anistratenko, 2023

¹³ L. Skrypka “Na stseni muzdramteatru pokazhut’ vestern po-chernivets’ky” [On the stage of the muzdramtheater they will show a western in the Chernivtsi style], *Chasyu*, 13 trav., 2014, URL: <https://chas.cv.ua/culture/17848-na-scen-muzdramteatru-pokazhut-vestern-po-chernvecki.html>.